

mány készült el, amelyek közül három ókori, három távol-keleti (ezek közül egy ókori), hét középkori és egy XIX. századi témával foglalkozik. Itt is az összefoglaló tanulmány a kötet első cikke, és ezt is Gilissen professzor írta. Rámutat, hogy általában véve nincs önálló városi magánjog, mert a magánjog a város és vidék között közös. Két kivétel van azonban. Az egyik: *a*) a feudális társadalmi vagy abba lépő város. (Feudális alatt nem a marxista fogalmat érti, mert pl. az egyiptomi óbirodalom utáni korszakot is feudálisnak nevezi.) Ezek többnyire olyan városok, amelyekben kereskedők is élnek. Ezért a városi magánjog a következő módon alakul ki: Először létrejön a *ius mercatorum*, ebből fejlődik ki a burgensisek kiváltsága, és végül a város majd minden lakosára érvényes magánjog. Általános szabályokat a városi magánjog rendszerére azonban nem lehet felállítani. Néhány alapelv azonban mégis többnyire azonos a városi jogokban. Ilyenek: a polgárok személyükben szabad emberek, javaik felett szabadon rendelkezhetnek, örökösödés esetén az összes örökösre azonos rész esik, tekintet nélkül nemi vagy elsőszülöttségi különbségekre. A szerződési jog jobban ki van fejlődve, tiltják az istenítéletet, fejlett az írásbeliség. A másik kivétel: *b*) olyan városoknál fel, amelyek lakossága fajilag, nyelvileg, vagy politikai függés szerint különbözik a környéktől. A kötet többi tanulmányának részletes ismertetésére — úgy véljük — Gilissen jó összefoglalásának közrebocsátása után nincs szükség.

Kubinyi András

Ebel, W.: **Der Bürgereid als Geltungsgrund und Gestaltungsprinzip des deutschen mittelalterlichen Stadtrechts.** H. Böhlau, Weimar 1958, 221. 8. r.

A német város kialakulására vonatkozó terjedelmes irodalom alapján H. Conrad azt írja, hogy a településtörténeti értelemben vett városból akkor lesz jogi értelemben vett város, amikor a polgárok maguk alkotják meg szervezetüket és saját jogukat (DRG I. Karlsruhe 1954, 440). Közismert az is, hogy a várossá alakulás döntő, szinte forradalmi aktusa a békeeskü, melyben a polgárok a közösség iránti hűsége, a belső béke megtartására, és a külső ellenséggel szembeni összefogásra kötelezik magukat. A H. Planitznál összegezett uralkodó felfogás szerint a városi jog a *coniuratio* előtti kereskedelmi szokásjogból és kiváltságokból (*ius mercatorum*), az esküvel megteremtett közösség maga szabta rendjéből (*Willkür*) és szokásaiból alakult ki, míg a város egész területére érvényes és egész lakosságára irányadó zárt rendszerré nem lett (*ius civitatis*). Ebel azonban továbbmegy, ennek a több rétegű, összetett jogrendszernek közös alapját, egyben kialakító elvét keresi, s az esküben találja meg. Szigorú logikával végigvitt bizonyítása meggyőző erejű, eredményei pedig a városjog területén túlmenően is értékesek.

A XI—XII. századi békeeskü (coniuratio, pax) nem irányult szükségképpen a város ura ellen, de nem is volt a városi közösség egyetlen megteremtője. Eleinte csak egy időre szólt, és időközönként megújították. Még a kialakult szervezetű városok joga is a polgárok megismételt esküjén alapult. Évszázadokig fennmaradt a német városokban az eskü napja (Schwörtag), mely jellemzően az ugyancsak autonóm eredetű tanács megújításával esett egybe. A polgári közösség és a tanács kölcsönös kötelezettséget vállalt e napon a hagyományos autonóm jog megtartására és az engedelmességre, ill. a jogszerű igazgatásra. Ebel az intézmények rendkívüli változatosságában is felismeri azt a tényt, hogy a polgári kötelezéseknek, az autonóm eredetű városjog érvényének s a tanács hatalmának egyaránt a kollektív esküvel vállalt kötelezettség az alapja. Ezért van annyi adat a városi statútumoknak a tisztújításkor való felolvasására, helyenként azzal a záradékkal, hogy a polgárság az új tanács működése során alkotandó szabályoknak is hittel fogad engedelmességet. A magdeburgi jogban a régi és az új tanács együttes ülésén megvitatott módosításokat is a polgárság gyűlése elé tárják, s ezekhez a gyűlés kifejezett hozzájárulását kérik; másutt csak a városjog fontosabb cikkeit olvassák fel. Sok helyütt a polgárok egyes kötelezettségeit (pl. az adófizetést) kifejezetten felveszik az esküszövegbe. Dél-Németországból északra haladva az eskü mindinkább a tanácsnak (vagy a tanács többségének) járó hűség és engedelmesség vállalását domborítja ki.

Ehhez a kollektív eskühöz képest az egyes polgár esküje csak járu-lékos aktus. A fejlődés korai szakaszában az esküvel összekapcsolt közösség arra törekszik, hogy a kívülálló polgárokat is bevonja, a vonakodóktól pedig megtagadja a „békét”, a közösség védelmét. Különös gondot okoznak a nem háztulajdonosok (Seldener), akik számára a délnémet városokban külön esküt állapítanak meg. Csak lassanként válik általánossá az esküközösségben való részvétel, s ezzel az autonóm eredetű városjog is területi joggá, az egész város szabályrendszerévé lesz. A polgáreskü a bevándorló vagy a teljeskorúvá lett polgárfiú polgárjogát nem megerősíti — mint eddig hitték —, hanem megalapítja. Ezért az esküre bocsátáshoz igazolni kell a mindenkori feltételeket (szabad születés, háztulajdon stb.), viszont az egyéni eskü szövege is magában foglalja a hűséget, engedelmességet és még egy sereg konkrét kötelezettséget is. Fontos a szerzőnek az a megjegyzése, hogy a „Stadtluft macht frei” közismert szabálya nem teszi a beköltözőt polgárrá, csak szabad emberré; a polgárjogot elbirtokolni nem lehet.

A korai esküközösségek király- vagy földesúrellel élet vulgari-záló felfogás megütközhetik azon, hogy a polgáreskü (a kollektív és az egyéni egyaránt) rendszeren magában foglalja a királynak vagy az úrnak járó hűség és engedelmesség vállalását is. Hogy ennek mennyi ereje és súlya van az adott esetben, mindig az illető város függetlenné válásának mértékétől függ. A tartományi főhatóság kifejlődése később fölöslegessé teszi az „állampolgári” hűségnek és engedelmességnek külön vállalását. Az eskü alkalmazásának széles körét azután a sajátos eskük

széles skálájának felvázolásával szemlélteti a szerző; ilyenek a nem teljes jogú városlakók esküje (Beisasseneid), a budai jogkönyvből is jól ismert hivatali eskük (Amtseid), vagy az egyes mesterségek folytatóitól felsőséjükkel szemben megkívánt eskük (Gewerbeeid). Ugyancsak igen változatos tartalmúak azok a hittel megerősített ígéretetek, amelyeket a polgárságnak vagy egyes tagjainak adott esetben egyes kötelességek teljesítésére tennie kell. De ilyen „különeskü” hiányában is világos, hogy a várossal és a tanáccsal szembeni kötelességek alapján véve esküje folytán (bei dem Eide) kötelezik a polgárt.

Ebben nyilatkozik meg az autonóm jellegű kötelezésen alapuló városi jog újdonsága a középkori országos joggal szemben. Az eskütevő életével és vagyonával felel mindannak teljesítéséért, amit a városi alkotmány megszab számára; ez a kötelezettség kiterjed magánjogi tartozásaira és a büntetőjogi normák megtartására is. Az esküre hivatkozva elrendelt magatartások közül különösen kiemeli a szerző a feljelen-tés kötelességét mindenre vonatkozóan, ami a városi közösségnek kárt okozhat (Rügepflicht), függetlenül a cselekmény büntetőjogi megítélésétől; a tanácsnak a jogsértő cselekmények megbüntetésére és az ítéletek végrehajtására vonatkozó kötelezettségét, tekintet nélkül az érdekelték vagyoni helyzetére; a polgárnak azt a kötelességét, hogy minden peres ügyét a város bíróságai előtt bonyolítsa le, amiből az a joga is következett, hogy csak e fórumok előtt álljon perbe; végül a tanácsnak — az eskün alapuló jogrendszer értelmezőjének — azt a kötelességét, hogy a polgárság ügyeiben ezt a jogrendszert alkalmazza. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a sok lényeges újszerűséget, mely ezekből a városi szervezetekre nézve következik, s azt a XIX. századi burzsoá állam előfutárává, miniatűr mintaképévé teszi: részletesen kidolgozott tételek jog a hagyományos szokásjog helyett, legalitás a feudális önkény helyett, jogalkalmazás a jognak a Schöffen tudatában való „megtalálása” helyett.

Nem kevésbé fontos az sem, amit a szerző az esküszegésről elénk tár. Az esküszegés (Meineid) nem egyike a városban megtorolt bűncselekményeknek, hanem a közös megegyezéssel alkotott szabályok megsértésének gyűjtőfogalma. Aki ezeket megszegi, a lüneburgi statútumokkal szólva „a saját nyakára lép”, eljätssza életét és vagyonát (Leib und Gut) a tanács javára. A városi hatóság tehát nem azért hozhat halálos ítéletet is, mert vérhatalmat kapott a királytól vagy urától, hanem mert polgárai esküvel vetették alá magukat ennek. Természetesen nem minden esetben alkalmazzák is a halálbüntetést, sőt a városi jog ismeri a büntetések legszélesebb skáláját, a csekély pénzbüntetéstől a megszégyenítésen, testfenyítésen, száműzésen át a fej- vagy jószágvesztésig. Az a helyzet azonban, amelybe a tanács „kegyelmére” kiszolgáltatót esküszegők kerülnek, újabb fejlődés lehetőségét adja meg. A poena arbitraria, az országos jog kegyetlen és merev szankcióitól független, a cselekmény és az elkövető körülményeit kifejező büntetés a burzsoá büntetőjog kialakulásának kezdőpontja. A tanács mérlegelése nem nyújt jogbiztonságot az egyénnek, de előkészíti a cselekmények és büntetések differenciálódását.

Végül az eskü adja meg a városi kényszeralkalmazás lehetőségét a büntetés esetein kívül is. A kettő persze még egybefonódik, hiszen a maga szabta jog megsértése egyben engedetlenség is. De az idézésre meg nem jelenő, az ítéletet nem teljesítő polgár csak engedetlen, s ezért a német városok egész sora ismeri az áristomot, a rendszerint egy toronyban elhelyezett tisztesőrizeti helyiséget (bürgerlicher Gehorsam) a fenytő jellegű tömlőc mellett. Pontosan ezt a kettősséget figyeltük meg az az 1686 utáni pest-budai bírósági gyakorlatban is; itt is megvan az áristomba helyezésnek kettős (kényszereszköz és „kihágási” büntetés) jellege. További kényszereszközök a városból való kiutasítás határozott időre vagy elégtételig, a tanácsi vagy törvényszolgák karhatalmának alkalmazása, a késedelmes adóssal szembeni zálogolás és letartóztatás stb. Az eskütételből következő kényszer vezeti el a városi gyakorlatot a jogerő fogalmáig is, mert az ítéletnek kényszerítés terhével eleget kell tenni, s a XV. századtól kezdve a per újabb tárgyalásának általában nincs helye.

Nincs módunk arra, hogy a szerző zárófejezetét bővebben ismer-tessük; ez az eskü és a jog összefüggésének a várostörténet keretein túlmenő kérdését vizsgálja meg. Mindenképpen szembetűnő a szerző fejtegetéseinek eredetisége, következetessége, finom jogászki kidolgozása. Hazájának szakirodalma elismeréssel fogadta munkáját (ZRG Germ. Abt. 75/1958/415—420, DA 15/1959/ 587—588.). Számunkra mégis hiányzik belőle valami. Azt ugyanis, hogy a részletesen bemutatott jogi változások milyen erők következtében állottak elő, nem tudjuk meg Ébeltől. A város határain túl legfeljebb az államszervezetig jut el, de a gazdasági-társadalmi hatóerőkről megelégedezik. Az a jogfejlődés, amelynek rajza részleteiben az eddigieknél hitelesebb, szinte a levegőben folyik le nála. S ez az, amivel mi többet nyújthatunk a szerzőnél, ha az eskünek az országos jogban való alkalmazásán túlmenően (Bónis György—Kovács Ferenc: Régi magyar esküminták, Magyar Nyelv 57/1961/279. kk.) a problémát egyszer a városi jogban is megvizsgáljuk.

Bónis György

Blockmans, F.: **L'évolution territoriale et démographique d'Anvers.**
Habiter X. (1960) 5—18.

Az antwerpeni városi levéltár vezetője a belga nemzeti lakásügyi intézet folyóirata Antwerpennek szentelt különszámához a bevezető tanulmányt készítette el. A nagyközönségnek szánt tanulmány tudományos alapossággal ismerteti a város területi és demográfiai fejlődését. A súlypont a középkorra esik, bár néhány XIX. századi adatot is felhasznál. Számos régi térképpel, illetve látképpel illusztrálja, és ezáltal a területi fejlődést kitűnően magyarázza a cikk. A szerző a területi fejlődési résznél igen ügyesen alkalmazza az Antwerpen városmagjában